И ден, и нощ, бягайки с осиротелия си народ,
от място на място,
като кораб в открития океан,
в бягство се впускаме,
чакайки кога ще залезе слънцето
и ще превали денят,
и ще мине тъмната нощ
и зимната беда, която е надвиснала над нас.

Защото нямо го онзи, който ни съветва,
нито онзи, който от неволя ни освобождава,
и неволята ни се удвоява.
И казах през сълзи:

Докога, Господи, ще ни забравяш докрай,
докога ще се въоръжават от твоето наследство?
Стани, Господи!
Защо спиш,
защо лицето си, Боже наш, отвръщаш от нас?
И отново възкръсни, Господи,
помогни ни заради името свое!
И така, непрекъснато, ридание към ридание
прибавяме
а отникъде помощ.

Арсение Чарноевич (около 1633 - 1706)
"*Молитва към заспалия Господ*"

Снегът покри и последните следи от стъпките на онези, които завинаги напуснаха Сараево.

На старите географски карти са начертани граници с нови цветове. Нанесли са ги някакви непознати мъдреци, които никога не са пили вода от Извора на Босна, нито са видели сливаците над Сараево – картографи, които никога не са чели имената, издълбани в кръстовете върху гробовете, които вече никой няма да навестява.

Народът се преселва от единия в другия край на нещастната Босна или отива в съседните държави. Припрени чужденци в бели бронирани коли с картечници надзираят това велико преселение. Други, с цивилно облекло, тичат от единия до другия край на града, обещават, заплашват, преговарят, запълват с изявления телевизионните новини и вестникарските колони.

Изранените сараевски квартали лижат раните си като котараци след сбиване.

Поправят се покриви и се остъкляват прозорци.

Някои от онези, които са напуснали Сараево, се връщат, за да видят остатъците от довчерашния си живот и да продадат нещо от останалия имот, ако могат.

И онези, които са се настанили в техните апартаменти и къщи, също както и сърбите, вярват, че "отнето е проклето" и знаят, научени от своите предци, че ще ги сполети голямо зло, ако не платят поне част от истинската стойност. Ако злото не сполети тях, сигурно ще сполети техните деца и внуци, които са съвсем невинни.

След тъжния опит на бегълци, други се връщат, за да бъдат турска рая, както някога. Мюсюлманските власти благосклонно позволяват връщането на всички сърби, които не са носили оръжие през войната.

Но кой ли не е?

В Сараево могат да се върнат и онези, които никога не са твърдели, че това е сръбски град. Онези, които ще продължат като граждани втора класа и ще се съгласят на всички унижения заради кора хляб и покрив над главата. На децата им отново ще им бъде отнето правото на историческа памет. За училищата са отпечатани нови учебници, от които са заличени сръбските имена, история и литература. Децата от малки трябва да учат арабски и да не ядат свинско. Това ще бъде поколението на новите еничари.

Нито един християнин не може да заема каквото и да било важно място в този ислямски град-държава.

Сменени са имената на улиците и площадите.

По граничните пунктове около гради цъфти търговията.

Умели и похватни хора от двете страни правят богатства, търгувайки помежду си.

Нафта, бензин, ракия, американски цигари и уиски, агнешко от околните планини, сирене и електроника – всичко е в обращение, всичко си има цена. Разменят се сведения за изчезнали и колети.

Подкупват се постовите, местни и чужди войници. Тук всичко се купува и продава, от крадени неща до живи хора, чието влизане или излизане от Сараево си има точно определена цена.

Тук идват да се срещнат онези, които войната е разделила.

Онези, които се боят от отмъщение, остават от своята страна, а онези, които с нищо не са упрекнали властите, минават границата, за да ги видят.

Седят на земята, пушат, плачат и си разправят какво им се е случило през това време.

Шофьори на таксита, мюсюлмани, стигат до самата разделителна линия и откарват сърби до града за големи суми, гарантирайки им сигурност, защото познават и подкупват постовите и патрулите.

Отново се появява онзи особен вид умели и похватни хора, спекуланти и прекупвачи на всякакви стоки, който побеждава историята и войните и който не се интересува от нищо друго, освен от съществуването и богатеенето. Това е онзи праманталитет, който е създал най-богатите сърби – ташлиханите, още по времето на турското владичество, които получили името по несъществуващия вече Ташли-хан, в който им е било разрешено да държат малки магазини.

Ташли-хан бил масивна каменна постройка с четириъгълна форма, с покрит двор, настлан с калдъръм, с огнище в средата, на което се греели конярите. В приземието се намирали оборите и малки дюкяни с най-различна стока и конска сбруя, необходима на пътниците, а на първия етаж – стаи за нощувка. Сръбските търговци, които имали привилегията да въртят търговия тук, не се различавали по облеклото ни най-малко от турците: носели като турците фесове, черни потури с дълбоко дъно и долами (дълги кафтани). Предприемчиви и пестеливи, с течение на времето толкова забогатели, че един от тях, Ефтанович, когато Ташли-хан изгорял, откупил землището и на същото място издигнал знаменития хотел “Европа”.

Ташлиханите, тези някогашни дребни, раболепни търговци, се превърнали с течение на времето във влиятелна сараевска аристокрация.

На новите граници между сърби и мюсюлмани, които до вчера воюваха, се създават нови богатства. Малка будка с две маси и каса бира на най-високите в Европа цени, един ден ще се превърне в луксозен хотел. Онези, които

днес продават бензин в пластмасови бутилки от кока-кола, скоро ще станат собственици на вериги от бензиностанции. Парите нямат националност – от руините на довчерашно Сараево се раждат новите ташлихани, опиянени от увлечението да печелят, с търговски връзки и от двете страни, на които е все едно кой е на власт в Сараево, ако не им пречи на бизнеса.

Като гъби след дъжд никнат битаци, безмитни магазини и зони, в които вървят всички валути.

Този нов бизнес дух открива автобусни линии, а скоро ще полетят и самолети между страните, доскоро кръвни врагове.

Мъртвите ще бъдат забравени.

Живите, които са изгубили очи, ръце, крака и надежда – ще просят милостиня пред джамиите и останалите църкви, както и след предишните войни.

Богатият арабски свят ще обсипе със злато Сараево като единствен правоверен град-кантон в Европа, та в него, в търсене на добра заплата, отново ще започнат да пристигат пришълци от различни народности и вери, а с тях – и много алчни сърби – да предложат знанията и услугите си на новите господари, и в това никой няма да намира нищо чудно.

В Сараево никога няма да се върнат единствено онези, които са го обичали прекалено много, за да не го видят изнасилено и осквернено, но техният брой ще бъде толкова малък, че ще може да се пренебрегне.

Сърбите правят ново Сараево. Изработването на плана за това футуристично начинание е поверено на известния строител и урбанист Иван Антич, който, заедно със сътрудниците си, изработи проекти на град за двеста и петдесет хиляди жители. Стоим в хотел “Бистрица” на Яхорина

над гигантски макет на бъдещото Сараево, което е избягало към небето, в планините, простиращо се по техния хребет. Гледам този нов град и проследявам неговата нова Главна улица, под планинския превал, която ме отвежда до централния площад със Съборната църква, Театъра, Университета и сградите на министерствата. От своя нов град изгнаниците ще могат да видят стария – когато няма да го е покрил смогът. Как ще изглеждат утрешните му жители? Във всеки случай, ще живеят с около хиляда метра по-близо до звездите, за разлика от нас, които ги виждахме само от време на време, когато ни позволяваше мъглата.

Едно над друго, така ще живеят две Сараева. И в новото, и в старото, децата пак ще крадат череши от близките градини, а думите "обичам те" на устните на осемнайсетгодишните ще звучат като току-що открити, за пръв път изговорени.

И отново пролетен цвят ще покрие старите рани и белези.

Но това никога повече няма да бъде същият онзи град, който сме обичали.

Същото ще си остане само вечното подземно зло, което търпеливо ще чака колкото е необходимо, и ненадейно, някой ден, когато никой не очаква, ще разбуди древната омраза, ще повдигне на раменете си и асфалт, и калдъръм, и ще разтърси земята, така че да затреперят и околните планини, и ще почне в яростта си да лапа и поглъща всичко живо и мъртво.

И въпреки че пожарът на войната е угасен от дебелите гумени подметки на ботушите на чуждестранните войници, под пепелта е останала достатъчно жарава, за да се разгори отново в този град – "огнище на войни".